Reflexions sobre la societat barcelonesa del segle XVIII

Pere Molas Ribalta

Barcelona Quaderns d'Història, 7 (2002)

La ciutat i els gremis

Aquestes reflexions, que no tenen pretensió de ponència sistemàtica, volen començar amb la menció de l'obra de dos amics historiadors, morts en circumstàncies dures: Manuel Arranz i Ernest Lluch. Crec que tots hem d'alegrar-nos de la publicació del primer volum de la tesi d'Arranz. Evidentment, el diccionari de professionals de la construcció (mestres de cases, fusters i altres) ja posava en relleu el domini que tenia l'autor de fonts ben diverses: les notarials i municipals principalment, però també d'altres.[1] Tanmateix, en el capítol inicial de la seva tesi que ara es publica, Arranz manifesta un gran nivell de maduresa. No sols havia comprès la naturalesa d'un sector econòmic diferent del tèxtil (que sempre s'endú la part principal a les monografies, i sobretot a les obres de síntesi), sinó que s'havia endinsat en la mentalitat dels artesans barcelonins del segle XVIII i l'entramat de les seves relacions socials més enllà de les activitats professionals concretes. La seva presentació de la societat corporativa barcelonina em recordava l'anàlisi que l'historiador nord-americà Mack Walker havia fet de les ciutats gremials alemanyes, anomenades per ell *home towns* i dominades pels valors de la petita burgesia (*kleinburgertum*); uns valors que anaven més enllà de l'exercici de la professió particular i que abastaven tot el conjunt de la vida urbana des d'una perspectiva de 'decència' i de 'propietat'.[2] Aquests conceptes s'ajustaven molt bé a l'ideal d'una "*decente mediocridad*" que proposaven els defensors dels gremis de Barcelona, com ara Romà Rossell i Capmany, i encara les mateixes corporacions d'oficis en els seus manifestos i memorials. Romà parlava dels gremis com un sistema "*con el que aumenta la civilidad y el decoro*" i que produïa un "*espíritu tranquilamente laborioso*".[3]

1. Manuel ARRANZ, *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*, Barcelona, Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona, 1991.
2. Mack WALKER, *German home town: community, state and general state, 1648-1871*, Ithaca i London, Cornell University Press, 1971.
3. Pere MOLAS RIBALTA, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid, Confederación Española de Cajas de Ahorro, 1970, pàg. 179, 183 i 565-566.

Barcelona no era precisament una *home town*, però la seva estructura socioprofessional després de la Guerra de Successió encara podia ser definida com a preindustrial, amb una distribució de la població no gaire diferent de la del fogatge de 1515; potser més comercial que industrial, segons Garcia Espuche.[4] Certament, la situació era ben diferent noranta anys després, quan Barcelona s'havia convertit en una ciutat protoindustrial gràcies a les fàbriques d'indianes, però si ens acostem a una font tan personal com el *Calaix de sastre*, els treballadors que hi surten són bàsicament membres dels gremis: mestres, fadrins o aprenents. Els treballadors de les fàbriques d'indianes, especialment els joves, apareixen més aviat als ulls del baró de Maldà com a elements negatius, pertorbadors de l'ordre social i moral, dins aquell concepte francès de "*classes laborieuses, classes dangereuses*", ben diferents dels menestrals agremiats. "*Ab la mitat i encara ab la mitat de la mitat de fàbriques d'indianes nos en sobrarien, sent enfarfac tantes fàbriques per la corrupció de costums i males paraules en mossos, xicots i mossotes*".[5] Al contrari, un model social podria ser per Maldà, entre d'altres, un mestre seller, "*molt honrat menestral i així un bon cristià*".[6]

També la manera d'enfocar l'estudi dels gremis ha experimentat canvis. Quan vaig redactar la meva tesi doctoral, ja fa més de trenta anys, la preocupació fonamental dels historiadors de les corporacions era la dimensió econòmica. Es tractava de veure quin havia estat el paper dels gremis, o més aviat dels agremiats, davant les primeres etapes de la industrialització. Progressivament, i seguint l'evolució general de les ciències històriques, l'interès ha anat passant de la perspectiva econòmica a la social i àdhuc a l'antropològica. La bibliografia general sobre els gremis europeus trasllueix aquesta evolució.[7]

Els mateixos historiadors de l'economia han deixat de considerar els gremis simplement com un obstacle al desenvolupament econòmic, tal com pensaven els economistes del segle XVIII. Avui en dia es defensa la política de privilegi en favor de fills i gendres de mestres com una protecció a la inversió feta en la formació professional. Així ho exposa Jaume Torras. L'existència de gremis en una ciutat ja no és vista com un inconvenient per a la industrialització, sinó més aviat com una prova de l'existència de treballadors especialitzats. Crec que la primera defensa d'aquesta idea la vaig llegir, referida a la Lombardia setcentista, de la ploma d'Ernest Lluch en un cicle de conferències pronunciades a València l'any 1974.

La visió de Lluch sobre la Catalunya vençuda, o les Espanyes vençudes del segle XVIII, ha renovat certament la nostra visió de la centúria. Potser seria fàcil rebatre determinades línies argumentals o exemples concrets. Però un dels seus mèrits ha estat recordar-nos una obvietat que potser negligíem: després de 1714 no es podien expressar lliurement posicions crítiques o divergents de les dels

4. Jordi NADAL i Emili GIRALT, «Barcelona en 1718. Un modelo de sociedad preindustrial», dins *Homenaje a D. Ramón Carande*, Madrid, 1963; Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Catalunya, 1550-1640*, Barcelona, Alianza Editorial, 1998, pàg. 69-82.
5. Rafel d'AMAT i CORTADA, baró de MALDÀ, *Calaix de sastre*, selecció i edició a càrrec de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial, 1994, vol. VII (1804-1807), pàg. 16.
6. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VII, pàg. 246. Es tractava del mestre seller Josep de Calasanç Barris.
7. Una síntesi recent és la de James R. FARR, *Artisans in Europe. 1300-1914*, Cambridge, University Press, 2000.

vencedors. Tota oposició pública havia de ser forçosament críptica. Aquest fet s'ha de tenir en compte a l'hora de mesurar el grau d'interiorització de l'absolutisme sota el règim de la Nova Planta. Els dirigents gremials havien de ser o aparèixer com a fidels súbdits de la casa de Borbó. En tot cas, intentarien demostrar que convenia als mateixos interessos del monarca la restauració del que anomenaven el "*gobierno antiguo*" de la ciutat de Barcelona.

Podem anar més enllà i tractar d'esbrinar fins a quin punt va perdurar, precisament dins el món corporatiu, el model del 'govern antic', és a dir, el Consell de Cent. La renovació de perspectives que ha experimentat l'estudi dels gremis no ha arribat prou al vessant institucional. En la meva tesi vaig recollir una gran varietat de formes institucionals a l'interior dels gremis. Trobem la complexitat d'unions de dos oficis ben diferents en una sola corporació, per exemple dels esparters i els vidriers de llum, sota l'advocació de sant Bernardí de Siena, o encara de més oficis, com el gremi de ferrers, calderers i llanterners, amb els seus agregats de manescals i ferradors,[8] per no parlar de les grans confraries d'esteves freners i de julians mercers.[9]

Les formes institucionals dels gremis responien precisament al model del sistema municipal abolit per la Nova Planta a la ciutat de Barcelona. Seguien reunint-se els consells generals, tot i que a la fi del període va haver-hi projectes de substituir els consells massa nombrosos de gremis, com ara el de sastres, per una "*junta de 60 individuos de los más juiciosos*".[10] Tres anys més tard, Maldà indicava l'existència de dos partits en l'elecció de prohoms (febrer 1805), amb "*tanta turba de sastres i tants crits*".[11]

Entre el consell i els dirigents del gremi trobem tota mena de comissions especialitzades, sisenes, vuitenes, dotzenes, tretzenes, setzenes i vint-i-quatrenes. Els dirigents dels gremis canviaven a intervals regulars i es titulaven prohoms o cònsols. Cada gremi tenia un prohom o cònsol en cap, o un cònsol major.[12] El 1825 en el gremi conjunt de serrallers i altres oficis, el prohom primer o major era serraller, mentre que el prohom segon podia ser també armer o aguller.[13] A més dels prohoms hi havia altres càrrecs, encarregats de la gestió econòmica, els quals conservaven la denominació anterior a 1714. Hi havia clavaris, credencers i síndics. Els gremis més nombrosos designaven examinadors diferents dels prohoms. Els prohoms més els altres "oficials" o càrrecs dels gremis, o els prohoms sortints, formaven un "Consell de prohomenia" que més endavant va rebre el nom de "junta particular". La del gremi de sellers guarnimenters, en el seu darrer projecte d'ordenances de 1834, s'havia de compondre d'un cònsol, clavari, credencer, dos examinadors, dos oïdors de comptes i d'altres.[14] El gremi de boti-

8. Pere MOLAS RIBALTA, *Economia i societat al segle XVIII*, Barcelona, La Paraula Viva, 1975, pàg. 60. També els oficis de serrallers, agullers i armers "*aunque formaban una sola cofradía estaban divididos por barrios y cuarteles*" (*BC* (Biblioteca de Catalunya), Junta de Comerç, llig. 37, *Informe de la Comisión de Gremios*).
9. MOLAS RIBALTA, *Los gremios*..., pàg. 81-85; Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història*, Barcelona, Curial, 1973, vol. II, pàg. 355 i seg.
10. *ACA* (Arxiu de la Corona d'Aragó), Audiencia, Acordadas de 1802.
11. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VII, pàg. 87.
12. MOLAS RIBALTA, *Economia i societat...*, pàg. 41-42.
13. *BC*, Junta de Comerç, llig. 38, núm. 1, *Comisión de gremios*, 164.
14. *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 2B-21, vol. 8, f. 21-27.

guers de teles, vers el 1770, es regia per tres cònsols, un clavari, un receptor i tres electes, a més de nombroses comissions especials i juntes.[15] En definitiva, el model de la "*antigua ciudad*", que no s'havia pogut mantenir en el Consolat de la Llotja del Mar i altres institucions de l'estament mercantil,[16] es conservava en el centenar de col·legis i confraries que componien les corporacions d'oficis a Barcelona.

La perduració de l'esperit del Consell de Cent no es mantenia únicament a nivell institucional. També es conservaven prejudicis i discriminacions. El 1707 la ciutat havia obtingut de l'arxiduc Carles d'Àustria un privilegi que prohibia l'accés al govern municipal de determinats oficis considerats deshonrosos, entre els quals hi havia carnissers, taverners i músics.[17] Encara a la segona meitat del segle XVIII, algunes confraries de devoció no gremials recollien aquestes discriminacions, sigui esmentant específicament els oficis concrets o bé referint-se de manera genèrica a aquells oficis que havien estat exclosos en altres temps de participar en el Consell de Cent i que ara quedaven exclosos d'ingressar en diferents confraries devocionals. Així ho establien el 1792 les ordenances de la confraria de la Mare de Déu dels Dolors, en exigir que els seus integrants "*sien mestres de un dels oficis agremiats de esta ciutat no indecorosos i dels que no estaven privats d'estar en les antigues bosses de la Casa de la Ciutat*".[18]

El 1802, en una conjuntura electoral determinada de representants dels gremis, el mestre sastre Josep Ginestar, el sorollós veí del baró de Maldà, demanava que fossin exclosos del dret a vot els oficis mencionats en el privilegi de 1707, com eren els taverners, revenedors, carnissers i també els forners.[19]

Els gremis i l'absolutisme borbònic

El 1714 els consellers de Felip V s'havien plantejat què calia fer amb aquells col·legis i confraries, per mitjà dels quals *artistes* i menestrals havien participat en el Consell de Cent i li havien donat aquell caràcter tan poc manejable per al 'servei del príncep'. Francesc Ametller, conseller de Castella, que havia estat catedràtic de la Universitat de Barcelona, es referia en el seu conegut informe de 1715 als "*colegios y gremios de artesanos*" i especificava que es tractava de "*oficiales mecánicos*" i també d'un nivell diferent, com eren els "*boticarios, cirujanos y drogueros*". La proposta d'Ametller va ser acceptada pel Consell de Castella: les confraries i col·legis podrien mantenir la seva existència, "*pero no dependientes*

15. *AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona), Sebastià Prats, *Libro de deliberaciones y consejos generales (1763-1770);* Joan Pau Cabrer, *Primus Liber Deliberacionum (1770-1779);* Cònsols i gremis de botiguers de teles, draps i seda.
16. Pere MOLAS RIBALTA, *Comerç i estructura social a Catalunya i València en els segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977, pàg. 218-231; «L'etapa final del Consolat del Pont de Campderà: un tribunal tècnic de la indústria drapera a Barcelona», *Pedralbes*, 9 (1989), pàg. 139-155.
17. MOLAS RIBALTA, *Comerç i estructura social*..., pàg. 198.
18. Carmen GUIMERÀ RAVINA, «Les associacions religioses de laics a la Barcelona de la segona meitat del segle XVIII», dins *I Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Universitat de Barcelona, 1984, vol. II, pàg. 504; Joan BADA ELIAS, *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*, Barcelona, Facultat de Teologia de Barcelona, 1986, pàg. 275, n. 19.
19. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 208.

de la jurisdicción de la ciudad, como antes lo estaban de sus conselleres", sinó de la Reial Audiència, tot i reconèixer que la seva litigiositat processal podia col·lapsar el tribunal.[20] La Reial Cèdula Instructòria de 1718 negava explícitament als regidors del nou ajuntament borbònic l'autoritat que tenien els consellers sobre els gremis. Joan Mercader Riba va escriure repetidament que la neutralització política dels gremis era el fet més decisiu de la Nova Planta en l'ordre ciutadà o social, tot i que les corporacions d'oficis mantingueren la seva personalitat social i econòmica.[21]

Quan el 1641 els menestrals van exigir, de manera tumultuosa, la creació del famós conseller sisè, feien una descripció segons la qual sempre s'acudia a les corporacions per a qualsevol problema feixuc: "*que vingan les confraries, que vajen les confraries*", mentre –en règim de Consell de Cent!– es consideraven marginats de les "*honres de la casa de la ciutat*".[22] Aquesta descripció pot ser vàlida per als gremis de qualsevol ciutat europea sotmesa al domini del seu sobirà en el segle XVIII. Les corporacions podien haver perdut el dret d'armar-se per constituir les milícies locals, però les autoritats encara les consideraven institucions útils per organitzar el reclutament de soldats, col·laborar en el cobrament de determinats impostos i, per descomptat, participar, econòmicament i personalment, en tota mena de celebracions cíviques i religioses. Durant la centúria borbònica els gremis de Barcelona donaren proves a bastament d'aquesta col·laboració dins el disseny general de la política estatal i municipal; col·laboració passiva i subordinada envers les autoritats reials, però no pas mancada d'expressions de caràcter propi en la seva cooperació obligada. El preàmbul de les ordenances de mestres sastres de 1807 recollia la idea d'una col·laboració valuosa: els gremis facilitaven "*la más fácil distribución de las cargas*", feien "*más lucidas las funciones públicas*" i asseguraven la "*mayor policía de un numeroso vecindario*".[23]

Les celebracions en honor de la dinastia han tingut una bona bibliografia, en la qual han participat de manera especial, però no pas única, els historiadors de l'art. La importància de la Máscara Real de 1759 hi ha tingut una part destacada. Aquí ho vull presentar des de la perspectiva de la interiorització de l'absolutisme. Em pregunto amb quin esperit els menestrals de Barcelona haurien afrontat una visita de Felip V el 1719, com la que va tenir lloc aquell mateix any a València. En principi, mercaders i gremis havien estat convocats a preparar la usual arquitectura efímera.[24] La visita dinàstica següent va ser la de l'infant Carles el 1731. Els gremis hagueren d'aportar vint persones disfressades d'indis de Xile i vint més de "volants" turcs; dos d'ells foren els mestres velers Isidre Català i Jeroni Glòria, coneguts per la seva activitat tèxtil. Podem pensar que oficialment

20. Salvador SANPERE I MIQUEL, *Fin de la Nación catalana*, Barcelona, L'Avenç, 1905, pàg. 670 i 676; Josep M. GAY ESCODA, «La gènesi del Decret de Nova Planta», *Revista Jurídica de Catalunya*, 1982, pàg. 197.
21. Joan MERCADER RIBA, *Els capitans generals (segle XVIII)*, Barcelona, Teide, 1957, pàg. 120-122; *Felip V i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1968, pàg. 105 i seg.
22. *Les Corts generals de Pau Claris*, edició de Ramon Vidal i pròleg de Basili de Rubí, Barcelona, Fundació Vives Casajuana, 1976, pàg. 226-227.
23. *AHCB*, 2B-21, vol. 9; *BC*, Junta de Comerç, imp. 201/14.
24. *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, editat per Agustí Duran i Sanpere i Josep Sanabre, Barcelona, Institució Patxot, 1947, vol. II, pàg. 510-511. Havien de començar, com sempre, els argenters, adornant la Piràmide del Pedró.

l'absolutisme estava interioritzat, però aquestes mateixes celebracions també han pogut ser interpretades en clau menys favorable per a la monarquia borbònica.[25] Potser els versets redactats en honor de Ferran VI el 1746 traslluïen un alleujament per la mort de Felip V. Eren versos no gaire afortunats, com els que deien: "*Reinen desde el Sur al Norte / dominen reinos extraños / y vivan eternos años / don Fernando y su consorte*".[26]

Podríem comparar les celebracions dels gremis de Barcelona amb les que tenien lloc en altres ciutats de la monarquia, tema sobre el qual avui disposem de força estudis recents. També podem establir comparacions entre les entrades reials que tingueren lloc a Barcelona: la de Carles III el 1759 i la de Carles IV el 1802. Aquesta darrera, que ha estat objecte de diversos estudis monogràfics,[27] ha donat lloc a diferents a consideracions sobre el grau d'implicació de les corporacions de menestrals, i concretament a l'oferta que els mestres dels gremis arrosseguessin literalment la carrossa reial des de Sants fins a Barcelona. La crítica al fet ens pot semblar fruit de l'opinió de comentaristes liberals posteriors (arriba fins a Ferran Soldevila), però el baró de Maldà ja recollia les reticències presentades en aquell mateix moment en el si de les corporacions gremials sobre aquell tipus, després considerat tan servil, de recepció dels monarques.[28]

Quan presentaven un balanç de la seva utilitat política o cívica, els gremis de Barcelona al·ludien a la seva participació en el pagament del cadastre. Personalment, tota la meva carrera deriva de l'existència de la documentació anomenada Cadastre de gremis, uns formularis on ja es distingia els mestres de casa i botiga d'aquells altres que treballaven com a fadrins, uns conceptes que van orientar la meva recerca. La implicació en funcions fiscals podia haver estat en principi feixuga per als gremis; després, com he dit, podien presentar-la com un mèrit que se'ls havia d'agrair. En canvi les autoritats van seguir un camí invers, i al final del període començaren a criticar les suposades corrupcions dels dirigents gremials en aquella part del cobrament de l'impost que els estava encomanada.[29] Els endarreriments en el pagament del cadastre del gremi de sastres van donar lloc a uns "*alborots de mala ventura*" per part d'uns 500 mestres, reunits al Saló de Cent.[30]

La col·laboració econòmica dels gremis es canalitzava per mitjà d'una comissió, normalment integrada per dotze persones, elegides per una junta general de

25. Lluís Roura Aulinas, «L'herència italiana i la relació entre la Monarquia borbònica i el Principat de Catalunya», *Pedralbes*, 18 (1998), pàg. 521-530 (*IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Catalunya i Europa a l'Edat Moderna*, vol. II).
26. *BC*, ms. 1996, *Versos expuestos por los gremios en distintos lugares de Barcelona con motivo de la proclamación de Fernando VI*. A València un ban de l'Audiència va fer conèixer que, amb motiu de la proclamació del nou rei, s'havien produït "*impertinentes y enojosas disputas entre sujetos de distintas naciones*" i prohibia manifestacions populars "*aunque sea con pretexto de lisonjear el nombre de sus Majestades*" *(ARV (*Archivo del Reino de Valencia), Real Acuerdo, Llibre 41, fol. 196).
27. Carlos Cid Priego, «El Arte barcelonés y las visitas reales de 1802», *Hispania*, XV (1955), pàg. 231-285; Maria de los Ángeles Pérez Samper, *Barcelona Corte. La visita real de 1802*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1973.
28. Maldà, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 93: "*Alguns menestrals 'no volen ser bèsties humanes', però altres s'oferiren per dur a terme la comesa, entre ells vuit adroguers*".
29. Jaime Carrera Pujal, *Historia política y económica de Cataluña (siglos XVI-XVIII)*, Barcelona, Bosch, 1947, vol. II, pàg. 458.
30. Maldà, *Calaix de sastre*, vol. VII, pàg. 115.

representants de totes les corporacions.[31] Sembla que les convocatòries es van fer més freqüents durant la segona meitat de segle i encara més a l'etapa final del regnat de Carles IV. Aquest fet podria indicar una tendència (o potser una resignació) de les autoritats reials a acceptar una participació més gran dels menestrals en els afers públics, sobretot en circumstàncies difícils, quan la seva col·laboració esdevenia més necessària. L'existència d'aquestes comissions era important en un segle en el qual la menestralia havia perdut la seva presència tradicional en el consell de la ciutat, però acabà per tornar-hi per diferents vies: sigui l'ordinària de l'exercici de les noves places de diputats del comú, després de 1766, sigui amb la presència en comissions extraordinàries, representatives de col·legis i gremis, o mixtes, juntament amb els comerciants, representants de la burgesia mercantil.

Els dirigents gremials

És possible que el paper dels gremis anés en augment. El 1744 es va celebrar una junta general de gremis per demanar "*inmunitats que servesquen d'alivio al present Principat*". El 1763 els "*comuns i col·legis*" enviaren un representant a Madrid "*per demanar gràcia a S. M. de les moltes i crescudes contribucions*". A la fi del període absolutista, en la crisi del principi del segle XIX, eren possibles posicions més fermes. El 1806 els dotze comissionats dels gremis "*s'alteraren d'allò bé*", segons el baró de Maldà, contra les noves pretensions de la monarquia, de costejar 312 soldats, que els eren presentades pel corregidor marquès de Vallesantoro. Els comissionats, segons Maldà, "*perororaren d'allò bé i luego abaixà les ales lo dit senyor governador*".[32] Durant els darrers anys de l'Antic Règim les comissions de col·legis i gremis foren quasi contínues, per les demandes econòmiques i militars de l'Estat i també per l'organització de les olles públiques en moments de carestia.

Una de les iniciatives econòmiques dels gremis de Barcelona, o almenys d'una part, va ser la substitució de l'impost medieval de la bolla per un equivalent. Els gremis interessats pertanyien certament a un sector ben definit: els botiguers de teles i els gremis tèxtils, de la llana i de la seda. Tots tenien, en conjunt, un bon pes econòmic i una bona consideració social. Es qualificaven ells mateixos com "*los nobles seis gremios de fabricantes y mercaderes de paños, sedas y sombreros y los sastres*", "*los nobles y honrados gremios*".[33] Possiblement la seva solidesa econòmica els permeté mantenir a Madrid durant uns quants anys uns negociadors de qualitat. Un d'ells era l'advocat Joan Casamajor, un intel·lectual conegut i futur magistrat, que donà informació a Campomanes sobre l'amortització a Catalunya.[34] L'altre comissionat era Gabriel Garriga, un mestre veler del carrer Montcada, reconvertit en agent d'institucions catalanes a la Cort. Després de 1772 tam-

31. MOLAS RIBALTA, *Los gremios*..., pàg. 88 i seg.
32. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VII, pàg. 204-205.
33. *BC*, Fullets Bonsoms, núm. 3216, *Sermón de acción de gracias por la extinción del derecho de bolla*.
34. Una síntesi biogràfica del personatge, des d'una altra perspectiva, a Pere MOLAS, *La Audiencia borbónica del Reino de Valencia*, Alacant, Universidad de Alicante, 1999.

bé va ser-ho de la Companyia de Filats de Cotó. Els comissionats comptaven amb el suport de persones importants dins el món gremial. Quan el 1792 la família del comerciant Anton Gispert va demanar –i obtenir– un títol de cavaller, al·legaven que, sent botiguer de teles, Gispert havia pagat l'estada de Casamajor a Madrid.[35]

Una entitat econòmica diferent tenien els sectors gremials presents en la Direcció del Blat, una interessant iniciativa corporativa, organitzada per impedir la repetició d'una crisi alimentària com la de 1764 i possiblement també per pal·liar les conseqüències que es podien derivar de la privatització de l'abast del pa, coneguda com el "*libre panadeo*". El 1767 es va celebrar un consell general de gremis al convent de Sant Francesc de Pàola per tractar del pòsit del blat. Pierre Vilar qualificà la Direcció de "*mena de cooperativa de consum muntada pels gremis, que tot i la seva curta durada tingué una eficàcia remarcable*".[36] El 1774 entre els directors "*de las compras del trigo y reparto de él*" trobem menestrals qualificats, com ara el paraire Vicent Vernis, el blanquer Josep Pertegàs i el mestre de cases Esteve Bosch.[37]

El segle XVIII va començar amb la supressió de la Coronela o milícia urbana, basada en els gremis, i va acabar altra vegada amb els gremis fent guàrdia a les portes de Barcelona durant la Guerra Gran el 1793. Maldà comentava la "*novetat de muntar la guàrdia la noblesa, col·legis i gremis*".[38] Però aquesta possible interiorització de l'absolutisme anava unida a un refús no menys clar a les formes de servei militar procedents de Castella. El 1754, el poderós capità general marquès de la Mina no va poder estendre al Principat el sistema castellà de les milícies provincials. Els gremis van tenir la seva part en aquest refús, segurament amb l'amenaça d'una resistència armada, com es va fer a Mataró; a Barcelona, més controlada pel poder militar, amb uns memorials que exaltaven la necessitat de conservar els treballadors dels gremis per la bona marxa de l'economia. Feien constar també que hi havia menestrals de Barcelona (moltíssims, deien ells) treballant en les drassanes de l'Armada reial a Cartagena, "*con especialidad albañiles, carpinteros, sogueros, maestros de azuela y sogueros*".[39]

Les autoritats van facilitar l'accés de fadrins a la mestria si s'allistaven per a determinades empreses bèl·liques: des del setge de Salses el 1639 fins a la defensa de Barcelona el 1713 i la Guerra Gran de 1793. En l'etapa final d'aquest conflicte s'havia esvaït força el teòric entusiasme inicial de dos anys abans; encara "*faltava allistar-se bastant número de voluntaris que amb títol de miquelets acordà fer aquesta província de Catalunya*" i els gremis decidiren que cada corporació oferís "*alguna gràcia*" als que s'allistessin. Els passamaners oferiren la mestria gratuïta als fadrins o aprenents i, si l'allistat fos un mestre, "*quan torne se li done lo dret que correspondrà al gremi de la primera mestria de fadrí forro que s'otorgue*".[40]

35. *AHN* (Archivo Histórico Nacional), Consejos suprimidos, llig. 18.685, núm. 5.
36. Pierre VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1965, vol. III, pàg. 444.
37. Sobre els primers, MOLAS, *Los gremios*..., pàg. 207 (Pertegàs), 389 i 395 (Vernis); *Economia i societat*..., pàg. 180. Sobre Bosch, ARRANZ, *Mestres d'obres*..., pàg. 70.
38. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. II, pàg. 90.
39. *BUB* (Biblioteca Universitària de Barcelona), ms. 96, núm. 14, f. 112-119, *Los Colegios y gremios de la ciudad de Barcelona sobre el establecimiento de milicias*.
40. MOLAS RIBALTA, *Economia i societat*..., pàg. 136. El 1793 el gremi havia ofert 500 lliures anuals, amb participació d'unes 90 persones.

La negativa, bàsicament barcelonina, d'acceptar el "*reemplazo anual por quintas*" va ser més greu que la resistència a les milícies. L'avalot pròpiament dit de maig de 1773 va ser protagonitzat per joves, però els gremis com a institució van tenir una part important en l'abans i el després dels fets. Abans, la negativa dels prohoms a col·laborar en la formació de llistes de fadrins sortejables va fer inviable el sorteig. Posteriorment, el descontent popular es va canalitzar, o potser apaivagar, i el diàleg amb les autoritats es va restablir a través d'una comissió o diputació de col·legis i gremis especialment significativa per la reacció que va suscitar en les esferes de govern.

L'avalot de les quintes encara no compta amb un estudi global, bé que no manquen coneixedors intel·ligents del problema. Manuel Arranz n'era un, i també ho són Ramon Grau i Marina López.[41] Així mateix, se n'han ocupat els biògrafs del bisbe Climent (Francesc Tort) i de Fèlix Amat (Ramon Corts). Han fet aportacions interessants historiadors de fora del Principat. L'aristòcrata asturià Joaquín de Navia Osorio, que tenia vinculacions familiars catalanes –i va ser regidor de Barcelona (1784-1793)– presentava els fets com una "*victoria por los catalanes*".[42] Recentment, l'historiador del dret Carlos Garriga ha aprofundit en el tema de la diputació de gremis i de la irada reacció del fiscal del Consell de Castella, Pedro Rodríguez de Campomanes, contra una institució que actuava "*en forma de república*".[43] Era el mateix Campomanes que proposava –per aquells mateixos anys, en el seu *Discurso sobre el fomento de la industria popular*– concedir el títol de ciutadà honrat als menestrals especialitzats, cosa que indica que no sabia amb gaire precisió el que havia estat un ciutadà honrat en el règim municipal de Barcelona.

Coneixem la composició de la comissió o diputació dels gremis. Entre els components hi havia el botiguer de teles Bartomeu Amat (ben conegut per l'inventari de la seva botiga que va fer Pierre Vilar),[44] que havia estat comissionat per a l'extinció de la bolla i que va tornar a ser delegat dels gremis el 1794, és a dir, que ens trobem davant un puntal fort de l'alta menestralia barcelonina. Un altre dels diputats dels gremis era l'abaixador Joan Pau Respall, de família mitjana de menestrals. Lluís Cantarell pertanyia a una família de mestres tintorers, ben coneguda al llarg del segle XVIII,[45] i Francesc Generes tenia una bona posició en el gremi de llibreters i impressors. L'argenter Agustí Vidal ja havia format part de la

41. Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «L'Ajuntament de Barcelona sota Carles III (1759-1788). Un esquema històric», *Pedralbes*, 8 (1988), pàg. 27-37 (*II Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. II); Ramon GRAU, *Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català*. Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1994, pàg. 25-34 [Acte commemoratiu de l'11 de setembre de 1714]. També Joan SANTALÓ I PEIX, «L'avalot de les quintes de 1773, un exemple de resistència popular», dins Ramon ARNABAT, *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 81-92.
42. Alfonso MENÉNDEZ, «Victoria por los catalanes. Los motines de Barcelona de 1773», *Pedralbes*, 11 (1991), pàg. 119 i seg.
43. Carlos GARRIGA, «La enfermedad política de Catalunya: en torno a la diputación de los colegios y gremios de Barcelona (1773-1775)», *Anuario de Historia del Derecho Español*, LXVII-I (1997), pàg. 721-748, [revista editada a Madrid pel Ministerio de Justicia e Interior].
44. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya*…, vol. IV, pàg. 168 i seg.
45. Sobre aquest personatge, MOLAS, *Los gremios*..., pàg. 393-394 i 418-419. El cadastre definia Cantarell com a "*maestro tintorero de paños con casa y tinte*". Tant aquest com Amat i Respall eren mestres relativament recents.

Comissió d'Obsequis en honor de Carles III el 1759 i se li havia permès besar la mà al rei, i el 1766 havia estat un dels primers diputats del comú de l'Ajuntament de Barcelona. L'important mestre de cases Esteve Bosch pertanyia a la Direcció de Blats. Aquell mateix any eren prohoms dels gremis respectius el paraire Vicent Vernis, el fuster Magí Enrich i el botiguer de teles Tomàs Llimona (posteriorment comerciant matriculat), per referir-nos a tres mestres ben coneguts per la seva activitat econòmica i la seva projecció social. La comissió sembla haver estat força representativa de les famílies predominants en els gremis més importants.[46]

Els comissionats gremials potser van demostrar la seva ingenuïtat cercant la protecció d'un tinent general borbònic resident a la cort, per molt que hagués estat batejat a la parròquia de Sant Just de Barcelona, com era l'aleshores marquès de Rubí, Gaietà de Pignatelli i Rubí (nascut el 1731),[47] el qual va passar el memorial rebut a Campomanes. Quatre dels comissionats foren detinguts, entre ells Vidal, Respall i Generes.

El paper dels gremis es revela important, no dic decisiu, en altres moments de crisi de l'ordre públic a Barcelona. El 1766 quatre diputats de les corporacions havien contribuït a evitar una revolta, i de pas havien contribuït a l'establiment del nou sistema de diputats del comú, un dels quals era Agustí Vidal.

El 1789, en la crisi dels rebomboris del pa, a través de les pàgines del *Calaix de sastre* podem seguir la confiança de l'Ajuntament de regidors en la capacitat dels prohoms dels gremis (Lluis Cantarell tornava a ser-ho dels tintorers i Pere Obiols ho era dels passamaners) per controlar la població per mitjà de rondes nocturnes i altres sistemes de control. El recurs a la força de control atribuïda als dirigents gremials contrastava amb la indiferència que més aviat manifestava el mateix Ajuntament en temps de normalitat. El reconeixement envers la tasca dels gremis fou reconeguda per l'autoritat borbònica principal, el capità general comte d'El Asalto, el qual, el 9 de març, en el Saló de Cent, donà a la junta general de col·legis i gremis i als seus comissionats "*infinites gràcies* [...] *del molt que s'han esforçat i cooperat de cumplir*".[48]

Sense arribar a posicions de revolta, els comissionats gremials podien demostrar una notable capacitat de maniobra. El 1799 van organitzar un gran moviment contra la nova legislació que liberalitzava l'aprenentatge i permetia l'exercici simultani de dues professions. Els dos comissionats que anaren a Madrid foren rebuts triomfalment a la tornada.[49] Un d'ells era el mestre veler Francesc Pla, un petit empresari de la indústria de la seda, amb una sèrie de telers situats fora del propi taller.[50] Altres eren el paraire Vernis, ja citat, el tintorer Jaume Aimar i el passamaner Francesc Bransi. Aquests dirigents gremials tenien una certa familiaritat de tracte amb les autoritats borbòniques. Al seu pas per Saragossa, Pla fou

46. *ACA*, Audiencia, reg. 972, *Nombramiento de los cónsules y prohombres de los colegios y gremios*.
47. Sobre aquesta família, Pere Molas Ribalta, «El marquès de Rubí: dels Àustria als Borbons», *Afers*, X, 20 (1995), pàg. 61-71.
48. Molas Ribalta, *Economia i societat*..., pàg. 135-136, segons documentació del gremi de passamaners.
49. Maldà, *Calaix de sastre*, vol. IV, pàg. 186: "*Entraren en esta ciutat com a triumfants* [...] *celebrant tots amb bulla i algatzara son arrivo*".
50. Molas Ribalta, *Economia i societat*..., pàg. 76.

convidat a prendre xocolata pel tinent general Cornel, exministre de Guerra, que havia estat durant poc temps capità general de Catalunya pocs anys abans.[51]

Vers el 1800 els dirigents dels gremis de Barcelona podien culminar la seva carrera pública en institucions econòmiques amb l'exercici d'una plaça de vocal artista de la Junta de Comerç. Hi trobem una bona part dels comissionats gremials de 1799: Pla, Clarà, Vernis, Aimar, Bransi, etc.[52] Al mateix nivell social pertanyien els integrants de la Comissió d'Obsequis que organitzà, juntament amb el Cos de Comerç, la rebuda als reis el 1802. Hi havia entre ells: el passamaner Bransi; Joan Serra i Magí Enrich, mestres de gremis i fabricants d'indianes alhora; el perxer o galoner Ignasi Regués; el veler Fèlix Sivilla, de coneguda família de fabricants de sederies; i el comerciant ennoblit Francesc Gomis, que des de no feia gaire pertanyia al gremi de botiguers de teles.[53]

El paper dels menestrals en la vida municipal es completa amb la consideració dels que ocuparen places de diputats del comú des de 1766 o que exerciren els càrrecs d'alcalde de barri a partir de 1769. En alguns anys els mestres agremiats representaren fins al 85% d'aquests darrers càrrecs. Un d'ells fou el tintorer Lluis Cantarell.[54] El baró de Maldà ens ha deixat una imatge poc positiva del mestre velluter Manuel Berenguer, que va dominar durant anys les eleccions de diputats.[55]

Nivells de sociabilitat

Sociabilitat gremial

Quan els gremis de Barcelona demanaven al marquès de la Mina que no tirés endavant la implantació de les milícies, manifestaven que amb el seu "*porfiado trabajo*" aconseguien "*una proporcionada decencia en su esfera, así en su porte como en el aseo de sus casas*". Els menestrals de 1754 feien servir ja el tòpic de la "*incesante nativa aplicación y tenaz actividad con que se dedican al trabajo*". La direcció dels gremis, era una compensació de la duresa del treball? Així ho proclamaven, sense embuts, tant Francesc Romà Rossell com Antoni de Capmany. Segons aquest darrer, l'honor de presidir una junta o una festa compensava la duresa del treball i la inferioritat de la condició. Romà parlava de la "*concurrencia a las juntas de cofradías y gremios, las funciones*" i "*la ambicioncilla de obtener los empleos*".[56]

El mateix es podia pensar de les festes com a desfogament social, fins i tot les festes en honor de la monarquia. És admirable la fastuositat amb què els gremis van rebre el 1750 la filla de Felip V, que s'anava a casar amb l'hereu de la casa de

51. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 33: 11 de març de 1802, Pla havia passat a Saragossa "*amb la comissió de comprar blat*".
52. MOLAS RIBALTA, *Los gremios*..., pàg. 93-94.
53. *BUB*, ms. 859, f. 13, *Llista de los senyors dotze comissionats*... Sobre Serra i Enrich, MOLAS, *Economia i societat*..., pàg. 127, i ARRANZ, *Mestres d'obres*..., pàg. 141-142.
54. MOLAS RIBALTA, *Economia i societat*..., pàg. 102, en un comentari sobre la tesi de llicenciatura d'Elisa Salanova.
55. MALDÀ, (*Calaix de sastre*, vol. VI) acumula els qualificatius negatius sobre Berenguer: *furiós, turbulent, ruidós, foll*. Hi ha una relació impresa dels seus mèrits i serveis a *AHN* (Madrid), Consejos Suprimidos, llig. 13.386, núm. 267.
56. MOLAS RIBALTA, *Los gremios*..., pàg. 183.

Savoia; fastuositat de la qual tenim constància visual en els gravats que il·lustren la descripció de les festes, anteriors a la Máscara Real de 1759.[57]

La sociabilitat dels menestrals oscil·lava entre aspectes més tradicionals i populars, o faceciosos, i d'altres que s'apropaven més als comportaments de la burgesia. Les festes tradicionals de Sant Magí, celebrades pels sastres dels Encants, amb l'arribada a la ciutat d'aigua taumatúrgica, era considerada per Maldà "*funció de tabola*" (26 de juliol de 1792). El mateix baró diferenciava força bé els "*saraus de menestralia*" dels de comerciants, i aquests dels de la noblesa. Però una corporació poderosa com la dels velers o fabricants de teixits de seda podia oferir la sala gran de la seva nova casa gremial per a un ball mixt de comerciants i menestrals. La sociabilitat menestral es podia desenvolupar en ambients de facècia, que ens ha arribat per via escrita, com una "*tertúlia dels fadrins de comerç de Barcelona*", o podia fer-ho de manera més solemne i transcendent, com en l'oratori sacre dels corredors de canvis o d'orella, per referir-nos a sectors socials propers. L'oratori reflectia en el títol el tipus d'activitat propi dels corredors de llotja, intermediaris del comerç: "*El mejor ajuste con ganancia de ambas partes, en la compra de todo un cielo a coste de gracia, por el más sabio y diligente corredor Cristo Nuestro Señor en el libre comercio que franqueó al hombre*".[58]

El criticat examen de mestria constituïa també un acte de sociabilitat.[59] Més enllà del formulisme de les actes notarials, el baró de Maldà ens presenta diversos tipus de cerimònia, referits, això sí, a menestrals de nivell mitjà-alt. El fill del mestre candeler de cera Rafel Ballester va fer l'examen a casa seva mateix, "*sent fill de mestre, i altrament fóra en casa dels senyors cònsols*". Però un altre fill de mestre, el sastre Tomàs Ginestar, va fer l'examen a la casa gremial. Un examen o passantia de mestre adroguer es va celebrar a la casa gremial, "*en una gran peça, ben adornada i iluminada amb dos aranyes de vuit ciris*", i es van enviar targetes d'invitació. L'obra mestra va ser una imatge de sant Pau feta de massapà. No sabem si en l'"*agasajo*" d'orxata que va seguir la cerimònia els assistents es menjaren la peça d'examen. La passantia va durar des de les set del vespre fins a quarts de deu, "*amb més formalitats que altres de notaris*".[60]

Es conserva un sainet titulat *Examen d'un mestre sabater*, suposadament celebrat el 1789. L'autor ha volgut destacar-hi tres aspectes: la situació poc idíl·lica de la vida d'un aprenent, la celebració gastronòmica ineludible després de l'examen i el joc d'influències que comporta la celebració d'una prova d'admissió en un col·lectiu més aviat restringit (tot i que el gremi de sabaters era dels més nombrosos).[61]

57. *Bosquejo de la Máscara Real que los gremios de la ciudad de Barcelona executan en obsequio de la Sereníssima Infanta doña María Antonia, duquesa de Saboya, compuesta de veintisiete quadrillas de doze pares cada una, con su cabo y correspondiente iluminación.*
58. *Oratorio sacro-álegórico que al feliz logro de sus esperanzas le dedica la devoción* [...] *de* [...] *los Corredores de Cambios*, Barcelona, J. Piferrer, 1738.
59. Vegeu un estudi sobre un gremi concret a Sílvia Cañellas Martínez, «Exàmens de mestratge dels pintors de vidrieres de Barcelona al final del segle xviii», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XIV (1996), pàg. 273-304.
60. Maldà, *Calaix de sastre*, vol. II, pàg. 42, i vol. V, pàg. 81 i 218.
61. *BNM* (Biblioteca Nacional, Madrid), ms. 1595 bis, f. 29-73, *Examen de un Mestre Sabater que se passà en la gran ciutat de Barcelona en las festas de Nadal del any mil sentcents vuitanta hu y representat en lo gran saló de la Confraria de Sant Crispí y Sant March situat al Canyet, fora lo Portal Nou de la present Ciutat.*

La resposta al qüestionari de Francisco de Zamora sobre el corregiment de Barcelona establia una gradació a la pregunta sobre pobres i ociosos. Segons deia, en els pobles del corregiment (que no era gaire extens) "*no hay ociosos, todos se ocupan en una cosa u otra, y hay muy pocos pobres*". En canvi, a la ciutat es perdien molts jornals, per la suposada afició de menestrals i treballadors a les diversions i el costum (abús, segons els il·lustrats) de no treballar els dilluns els sabaters i altres oficis ("guardar el dilluns" o "el sant dilluns" era l'expressió amb què es feia referència a la consuetud, general a les principals ciutats europees).[62] A més, el poble era aficionat a deixar els tallers per tota mena de festes i diversions.[63] Tenim alguna confirmació d'aquest comportament en el *Calaix de sastre*. El dia del casament del virrei Amat "*los menestrals deixaren la feina per veure passar la tirallonga de cotxes*" del seguici senyorial. Pocs anys després, el gener de 1784 l'ascensió de globus des de diferents llocs de la ciutat (el carrer de Trentaclaus i el Portal de l'Àngel) destorbà –en opinió del baró– molts jornals de menestrals durant alguns dies. Persones "*de tots estats i condicions*" s'aplegaren per presenciar l'espectacle juntament amb els de "*superior esfera*".[64]

La posició del comerciant

Sobre la consideració social del treball o del comerç no voldria repetir el que ja tinc escrit en altres llocs.[65] Comentaré alguns casos relacionats amb l'ennobliment de fabricants, i procuraré donar notícies de textos dignes d'estudi. Erasme de Gònima constitueix un cas força especial, per l'atenció mancada d'empatia que li va dedicar Rafel d'Amat i Cortada en el seu dietari. El cas de Gònima sorprenia per la rapidesa del seu enlairament social (ni tan sols va passar per la matrícula de comerç), i també pel fet de ser industrial. Es tracta d'un fenomen europeu. En general, en l'àmbit europeu, el nou fabricant cotoner (o metal·lúrgic) va ser acceptat amb més dificultat per la noblesa que no pas el comerciant o financer tradicional. Una altra vegada hem de recórrer a la informació donada per Lluch. El 1789 un parent del botiguer Bartomeu Amat, Joan Amat, en la seva obra *Observaciones de un comerciante*, lamentava que, a igual nivell de riquesa, el luxe d'un fabricant fos més blasmat que no pas el d'un comerciant. Amat considerava, tenint en compte la seva experiència, que "*el comercio y las artes en Barcelona hubieran hecho mayores progresos en estos últimos treinta años si entre comerciantes y artesanos hubiera reinado más el deseo de ser ricos y menos el de parecerlo*".[66]

És interessant repassar com Gònima va poder respondre vint preguntes o punts del qüestionari per a les proves de noblesa. Presentava com a indicis de noblesa el fet de ser fill legítim, fill i nét de comerciants –deia–, de bona doctrina

62. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 203: "*Observen los dilluns dels sabaters, és dir, no treballar, sí que passejar-se la tal gent de forma*".
63. *Diario de los viajes hechos por Cataluña de Francisco de Zamora*, edició a cura de Ramon Boixareu, Barcelona, Curial, 1973, pàg. 462.
64. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. I, pàg. 78 i 131.
65. Pere MOLAS RIBALTA, *La burguesía mercantil en la España del Antiguo Régimen*, Madrid, Cátedra, 1985. Sobre Barcelona, pàg. 156-170.
66. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya, 1760-1840,* Barcelona, Edicions 62, 1973, pàg. 172.

i conducta, haver estat alcalde de barri i diputat del comú, a més dels mèrits industrials.[67]

El mateix baró de Maldà presenta, d'una manera més positiva que Gònima, la trajectòria d'un altre fabricant d'indianes (i en aquest cas també comerciant matriculat, des de 1787), Joan Canaleta. Ens trobem ja davant la segona generació d'una família al capdavant d'una fàbrica d'indianes. El *Calaix de sastre* n'ofereix la figura d'un industrial "*patricio*", idea que expressaven també els informes tramesos a la Junta General de Comerç: "*se distingue por su amor a la patria*", deien. A més de ser elegit per a l'exercici de càrrecs estables, Canaleta va participar en nombroses comissions d'obres públiques i d'assistència social en la crisi del final de segle. Va ser vocal de la Junta de Comerç (1794-1799), comissari d'obres públiques (1797-1806), director de camins (1799), vocal de la Junta de Conferencias y Auxilios, organitzador de la visita reial de 1802, etc.[68] Sembla haver gaudit d'una gran simpatia. El 1802 va ser elegit diputat del comú a la primera amb 48 vots. El febrer de 1803, en ocasió d'una malaltia important, es va celebrar una missa per al seu restabliment, amb assistència d'alguns individus del comerç, "*i també d'altres cossos de la ciutat*".[69] Estava ben relacionat amb alts personatges del règim borbònic. Tenia amistat amb Agustí de Lancaster, un militar nascut a Barcelona, precisament el capità general que va endegar la política d'obres públiques per pal·liar la crisi de 1797. El 1794 Canaleta va hostatjar a casa seva Diego Godoy, el germà del favorit, i el tornà a veure el 1804, quan anà a Madrid com a comissionat dels fabricants d'indianes. No sé si forma part del model el fet que Canaleta acabés arruïnat i morís poc abans de la Guerra del Francès: "*com les fàbriques en el dia van molt per terra, així el difunt don Joan Canaleta. Li han fet vendre molt del que tenia i la grave malaltia ha acabat amb la opulència de sa casa*".[70]

Canaleta havia estat també un fabricant ostentós, que celebrava grans balls a casa seva: un sarau de fabricants al Carnaval de 1785, un altre el 5 de febrer de 1792 fins a les sis de la matinada, el de principi de Carnaval el 1797. El 1784 havia obtingut permís reial per sortir en cotxe i fer-se acompanyar per criats amb lliurea; "*ja des d'ara es pot dir cavaller*", comentava Maldà. El cotxe de Canaleta va donar lloc a una polèmica en paper imprès, amb dures acusacions per banda i banda, en la qual es blasmava el "*quijotismo de la nobleza catalana*", amb la mateixa duresa que utilitzava aquells anys l'economista Valentín de Foronda al País Basc.[71] Al final de la seva vida, recordava el baró, Canaleta "*se tingué que vendre lo cotxe, librea, cotxero i lacaios... després d'haver prou gastat, lluit i divertit-se molt*". Des de la perspectiva nobiliària la riquesa de comerciants i industrials semblava destinada a desfer-se en un moment, sobretot si havia estat ostentosa.

És interessant contrastar la imatge que Maldà donava de Gònima o de Canaleta, dos empresaris tèxtils, amb la de Baltasar Bacardit, un personatge procedent

67. *AHN*, Consejos Suprimidos, llig. 18.674, núm. 2.
68. Jaume CARRERA PUJAL, *La Barcelona del segle XVIII*, Barcelona, Bosch, 1951, vol. II, pàg. 409.
69. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 186.
70. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VII, pàg. 22.
71. *RBM* (Real Biblioteca de Madrid), ms. II, 1276, f. 496-504. *El coche y librea del fabricante Canaleta vindicado y repulsa al quixotismo de la nobleza catalana* (1785). DURAN i SANPERE, *Llibre de les solemnitats*..., vol. II, pàg. 298.

del gremi de pallers o sastres robavellers, que s'havia enriquit amb l'obtenció dels contractes de vestuari de l'exèrcit i havia renunciat formalment el 1767 a la condició de mestre agremiat.[72] El 1788 havia obtingut un privilegi de noble i al principi del segle XIX era l'empresari del Teatre. Maldà el qualificava de "*molt bon patrici*", per les seves obres de caritat. Igual que Canaleta, Bacardit va formar part de la Junta d'Auxilis, és a dir, de l'organització dels subsidis als treballadors afectats per la dura etapa d'atur provocada pel bloqueig britànic a partir de la guerra iniciada el 1797.[73]

La crisi de fi de segle va potenciar la presència de comerciants i industrials, i també d'algun menestral ric, al capdavant de comissions de beneficència. El 1798 el capità general havia comissionat per a les necessitats públiques Bacardit, Canaleta, el comerciant Gomis (antic botiguer) i el passamaner Bransi.[74] El 1804 els qui formaven la junta de la nova Casa de Caritat van ser agraciats amb un privilegi de cavaller a títol personal. La distinció comprenia el fabricant d'indianes Joan Rull, exponent de la nova burgesia industrial, i el mestre perxer o galoner Ignasi Regués, un fabricant de cintes citat a l'*Almanak Mercantil*, que també havia format part de la Comissió d'Obsequis en honor dels reis l'any 1802.[75]

Lluch ens ha comentat la sorpresa amarga de Capmany quan va veure, el 1802, la realitat d'una ciutat industrial del moment: "*el estrépito mercantil e industrial de este pueblo inmenso y vocinglero*". Els empresaris barcelonins eren per a ell uns "*hurones púnicos*" (de totes maneres l'al·lusió cartaginesa sempre és pertinent, parlant de Barcelona).[76] Després de la Guerra del Francès, el capità general Castaños tampoc reconeixia la Barcelona de la seva infantesa, quan el seu pare era intendent (i també president de la Junta de Comerç). Ja s'havia perdut la dèria dels comerciants matriculats per portar l'espasa, que tants esforços havia ocasionat. "*Se hace alarde de despreciar lo que entonces era apreciado*", lamentava Castaños, que tenia aleshores poc més de 50 anys.[77] El 1797 l'Ajuntament criticava el suposat luxe dels menestrals, però el que els preocupava, més que la riquesa material, era la caiguda de les formes de respecte pròpies de la societat estamental, els "*ánimos tan levantados*", "*con desprecio de las clases superiores*".[78] I el baró de Maldà es condolia al principi del segle XIX que "*en el dia*", la majoria dels menestrals eren "*burletes*" de la noblesa i del clergat.[79]

Els tres tipus de ball que comentava el baró i que hem mencionat més amunt podrien tenir una transposició política i institucional: menestralia en els gremis, burgesia a la Junta de Comerç i noblesa a l'Ajuntament. La disfunció social que s'atribueix en línies generals al municipi borbònic (sobrerepresentació dels sectors privilegiats i marginació dels populars) quedava accentuada en el cas de Barcelona. No únicament els menestrals havien quedat exclosos del govern mu-

72. MOLAS RIBALTA, *Economia i societat*..., pàg. 85.
73. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 19.
74. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 18-19.
75. *ACA*, Audiència, reg. 1467, f. 21 i 26. El 1816 la noblesa personal de què gaudien passà a ser hereditària.
76. LLUCH, *El pensament*..., pàg. 54, n. 43.
77. Vicente PALACIO ATARD, *Los españoles de la Ilustración*, Madrid, Guadarrama, 1964, pàg. 34.
78. Joan MERCADER RIBA, *Els capitans generals*..., pàg. 119, citant CARRERA PUJAL, *Historia política y económica*..., vol. III, pàg. 195.
79. MALDÀ, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 74.

nicipal, sinó que en restaven marginats en la pràctica els comerciants, precisament en un moment de fort creixement de la burgesia. Pensem que en un sistema de 'govern antic', un Bernat Glòria, ciutadà honrat (o qualsevol altre comerciant ennoblit), hauria pogut arribar a ser conseller en cap. En el 'Ayuntamiento' de regidors ens queda per veure quants i quins comerciants van arribar a participar en el govern de la ciutat com a diputats del comú.

És llàstima que el llibre de José M. Oliva Melgar sobre la Companyia de Comerç de Barcelona a Índies (1756), publicat el 1983, no inclogués la relació d'accionistes, que per descomptat figurava a la seva tesi doctoral, perquè aquesta va ser una de les rares ocasions en què es trobaven dos mons força separats, en què estaven reunits, dins un ventall social relativament ampli, dos grups de persones que no acostumaven a coincidir gaire en altres institucions. D'una banda hi havia, òbviament, els comerciants de més significació, els mateixos que al cap de pocs anys, el 1758, es van inscriure en la nova matrícula de comerç, juntament amb alguns agremiats, tots ells representants de l'economia mercantil i industrial. D'altra banda, compraren accions de la nova companyia, a més de funcionaris de l'administració estatal, un seguit de nobles, titulats o no, els mateixos que es trobaven a les regidories de l'Ajuntament (Novell, Molines), o senzillament individus de la noblesa que no participaven en cap institució, en part pels seus antecedents austriacistes, com ara el comte de Centelles. El seu pare havia estat batlle general de Catalunya des del 1693 fins al 1713, data en la qual sortí de Barcelona quan es decidí la resistència al mes de juliol. El comte de Centelles mai no va formar part de l'Ajuntament borbònic, però tampoc va ser membre de les acadèmies en les quals s'incorporaren els successors d'antics títols austriacistes. En canvi, va ser accionista de la Companyia de Barcelona, que com sabem no va ser cap gran negoci.[80]

El món de les acadèmies

L'Acadèmia renovada –"sense nom" el 1729 i Reial de Bones Lletres des de 1751– ens permet reflexionar també sobre el grau d'interiorització del borbonisme. La presidència va ser oferta en diferents moments a capitans generals del Principat (Risbourg el 1729, el comte d'El Asalto el 1776, quan només era corregidor), a un alt personatge de la cort, com el duc d'Alba (de totes maneres fill d'aristòcrates castellans austriacistes i vinculat a l'Acadèmia des de 1736) i, finalment, a un personatge com Godoy. L'Acadèmia es va refer al voltant de les famílies Dalmases i Boixadors (aquests darrers, comtes de Perelada des de 1730),[81] i va incloure famílies de militància austriacista provada (Pinós, Fiveller, que hi ingressaren el 1731) però també borbòniques (un fill de Francesc Ametller, abat del monestir de Besalú, va ser director de l'Acadèmia) i potser encara altres descendents de les famílies que el 1713 sortiren de Barcelona i es refugia-

80. Francisco de Castellví, *Narraciones históricas*, Madrid, Fundación Elías de Tejada, 1999, vol. III, pàg. 707. Concretament el comte de Centelles, Francesc de Blanes, Centelles i Carroç se n'anà a Girona. Havia servit, com a batlle general, sense interrupció, Carles II, Felip V i Carles III d'Àustria.

81. El comte de Peralada, Bernat de Boixadors, va ser tinent general borbònic i ambaixador espanyol a Lisboa, on morí en el terratrèmol de 1755.

ren arreu de Catalunya, com era el cas de Josep Mora i Català, el marquès de Llió, a qui es deu l'obtenció de la titulació de reial, aconseguida de Ferran VI el 1751, i la publicació del primer (i fins al 1868 únic) volum de les Memòries de la corporació, publicades el 1751 com a fonament metodològic d'una història de Catalunya que mai es va arribar a escriure.[82]

La sociografia de l'Acadèmia de Ciències i Arts (reial des de 1770) presenta diferències significatives respecte a la de Bones Lletres. Entre els seus integrants trobem: menys aristòcrates, però alguns de ben assenyalats (els marquesos de Llupià, Don Joan Anton de Desvalls i d'Ardena, i de Monistrol d'Anoia –títol concedit el 1796–, Francesc de Dusai i de Marí, que hi tingueren una activitat destacada); una significativa presència de metges (com ara el Dr. Bonells, que triomfà a la Cort) i apotecaris; d'advocats (entre ells Francesc Romà Rossell); alguns comerciants, potser més aviat de segona generació, com ara Joan Pau Canals i Melcior Guardia;[83] i per fi, encara que fos com a excepció, la presència d'algun menestral en la figura d'un tècnic especialitzat en la fabricació d'instruments de precisió, com foren l'armer Eudald Paradell, el primer artesà que el 1768 va ser rebut a la corporació (aleshores encara Conferència Físico-matemàtica) en la condició especial de "*conferente en el ramo de artes*" (1768), el serraller Gaietà Faralt, considerat "maquinista" i el mestre torner Joan González i Figueras (Barcelona, 1731-1807), que va ingressar el 1776 en la condició d'acadèmic "artista", o sigui, de treballador industrial especialitzat. No s'ha d'oblidar que l'Acadèmia de Ciències ho era també d'Arts.[84]

Els regidors

A escala comparativa, els regidors del Molt Il·lustre Ajuntament surten poc afavorits de qualsevol paral·lelisme amb els consellers del Consell de Cent. Antoni de Bofarull ens ha deixat una visió lògicament poc afalagadora del municipi borbònic.[85] Joan Mercader ens va deixar un retrat col·lectiu dels 24 primers regidors nomenats el 1718 (i abans dels 16 administradors de la ciutat designats el 1714) i Armand de Fluvià va publicar una útil relació de regidors i altres càrrecs municipals des de 1718 fins a la data final de 1833.[86] Caldria establir una evolució del conjunt social representat pels titulars de les regidories i pels seus llocti-

82. Per a l'estudi dels acadèmics de Bones Lletres encara és fonamental l'extens article de Carerras i Bulbena, publicat en el butlletí de la institució durant els anys 1920. Hi ha una reedició recent de l'obra del marquès de Llió, feta per l'Associació de Bibliòfils, Barcelona, 2000.
83. Tots dos eren formalment ciutadans honrats. També va formar part de l'Acadèmia el tresorer de la Junta de Comerç, Francesc Capalà Vidal. Com és sabut, Canals va obtenir el títol de baró de Vallroja, al·lusiu als seus coneixements tintoris, el 1780.
84. J. Balari i Jovany, *Historia de la Real Academia de Ciencias y Artes*, Barcelona, L'Avenç, 1895; Josep Iglesies i Fort, *La Real Academia de Ciencias Naturales y Artes en el siglo XVIII*, Barcelona, 1964.
85. Antoni de Bofarull i Brocà, *Historia crítica de Catalunya*, Barcelona, Joan Aleu i Fugarull, 1878, vol. IX, cap. VI.
86. Joan Mercader Riba, *Felip V…*, pàg. 360 i seg. Armand de Fluvià Escorsa, «Índice de los cargos y empleos del antiguo Ayuntamiento de Barcelona», *Documentos y Estudios*, XIII (1964), pàg. 185-306.

nents. Per exemple, es va mantenir estable la proporció existent en el moment inicial entre títols, cavallers i ciutadans? Quants dels títols de noblesa eren concessions del mateix segle XVIII? Es van anar incorporant –i quan– títols de significació austriacista? No és ara la meva intenció procedir aquí a una anàlisi sociològica acurada dels regidors del Molt Il·lustre Ajuntament de Barcelona en el període de l'absolutisme, sinó sols fer alguna puntualització marginal sobre algun grup o sobre algun personatge que permeti una consideració específica des de la perspectiva social.

Cal considerar un petit grup especial de regidors, aquells que no procedien de les mateixes classes privilegiades o dominants del país, sinó que s'havien establert a Barcelona com a funcionaris forans de l'administració reial. És ben revelador que un regidor de la ciutat de Barcelona es digués Manuel Espinosa de los Monteros (1778/1781-1792), i encara més que fos designat per ocupar la plaça que des de 1767 pertocava a la ciutat a la Comisión de Millones del Consejo de Hacienda a la cort. Tanmateix Espinosa de los Monteros, fill d'un militar andalús, havia nascut a Barcelona el 1725 i s'havia casat amb una noia de Vilassar.[87] Un altre regidor de procedència forana ha deixat la seva empremta, bé que mediocre, a la historiografia catalana. Em refereixo a Francesc Xavier Garma i Duran, que va ser arxiver reial a Barcelona i autor de l'obra titulada *Adarga catalana*, acadèmic de les Bones Lletres, el qual va ser nomenat el 1758 regidor supernumerari de l'Ajuntament. I encara trobaríem una mitja dotzena de casos semblants, procedents en bona part de l'administració de la renda de correus, de la del tabac o similars,[88] o bé de la burocràcia civil del tribunal de la Inquisició, com ara el seu agutzil major, Carlos Herrera Ramírez de Arellano, nomenat regidor el 1731, per mort d'un dels primers regidors, el ciutadà Fèlix Martí.[89]

Estudis recents sobre l'exèrcit borbònic han reforçat la idea que Catalunya era un país ocupat, que hi havia estacionat un nombre elevat de tropes, i encara de tropes d'elit, com eren els regiments de la Guàrdia reial.[90] Aquest nombre elevat feia que s'hagués desenvolupat a les principals guarnicions –i Barcelona n'era la primera– una microsocietat militar. Hi havia militars que es casaven amb noies del país. D'altres, bo i trobant muller en la família de col·legues, podien vincular-se a famílies catalanes. Durant el regnat de Carles IV, els capitans generals Lacy (1789-1792) i Agustí de Lancaster (1796-1798) eren barcelonins de naixença, i la propaganda oficial aprofitava aquesta 'naturalesa' de generals '*patricios*', que era recordada en sermons fúnebres i epitafis, a més de ser recollida pel baró de Maldà en el seu *Calaix de sastre*.[91] El nomenclàtor actual de carrers recorda el

87. Pere MOLAS RIBALTA, «Els cavallers catalans de l'orde de Carles III», *Pedralbes*, 16 (1996), pàg. 71.
88. *ACA*, Audiencia, reg. 584, Cartas Acordadas de 1785, f. 281 i seg., *Memorial de Manuel Espinosa de los Monteros,* que fa esment a altres casos similars.
89. FLUVIÀ, «Indice de los cargos y empleos…», pàg. 199 i 124. El 1760 Herrera, que disposava de la seva plaça 'per dues vides', va nomenar successor Victorià de Santjoan i Tàpies.
90. Jean Pierre DEDIEU, «Los gobernadores de Lerida, Gerona y Barcelona en el siglo XVIII», *Pedralbes*, 18 (1998), pàg. 491-507 (*IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. II). Francisco ANDÚJAR, «La confianza real: extranjeros y guardias en el gobierno político-militar de Cataluña (siglo XVIII)», *Pedralbes*, 18 (1998), pàg. 509-519.
91. MOLAS RIBALTA, «Els cavallers catalans…», pàg. 62-65; «Noblesa absentista i retòrica catalana», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, (2001).

nom de Craywinckel, un cognom procedent d'un coronel del regiment de la guàrdia valona, que adquirí diferents propietats a Catalunya i que fou soci d'empreses comercials i industrials.[92]

Si Barcelona hagués tingut vers el 1780 una Societat Econòmica d'Amics del País possiblement s'hi haurien inscrit alguns dels magistrats forans de l'Audiència. Dos d'ells ho van fer a l'Acadèmia de Ciències el 1785: Francisco de Zamora i Jacobo María de Espinosa.[93] De Zamora és ben coneguda la seva aportació al coneixement de la Catalunya de l'època, a través dels seus viatges i de la seva xarxa de corresponsals. Jacobo María de Espinosa va vincular el seu nom a alguna de les iniciatives de promoció social i cultural (escoles de dibuix i de primer ensenyament) i dins l'Acadèmia fou adscrit a la Direcció d'Agricultura, però va deixar Catalunya dos anys més tard.[94]

Acabar l'estudi de l'Espanya, o de la Barcelona, borbònica el 1808 és fàcil. Més dificultat presenta conèixer la llarga agonia de les seves institucions, o d'institucions molt més antigues, com ara els gremis, fins que es van extingir, o quasi, a partir de la mort de Ferran VII. Però encara aquesta llarga decadència ens permet conèixer millor la naturalesa de les transformacions socials i polítiques. Jo proposo acabar aquesta ponència amb la consideració de la figura de Josep Marià Cabanes i Escofet: de procedència de la Catalunya interior (nascut a Solsona el 1775), d'ascendència menestral no gaire llunyana, dins el gremi dels "elois", els "oficis del foc" de Solsona, però el seu pare ennoblit com a cavaller el 1781, ell mateix home de lleis, escrivà numerari de la Reial Audiència borbònica, per successió d'un oncle Escofet (1795), germà d'un general, procurador síndic general de l'Ajuntament (1815) i regidor perpetu el 1817, és a dir, durant el Sexenni absolutista. Els prejudicis esquemàtics no ens durien a dir que una persona d'aquesta mena fos el primer alcalde constitucional de Barcelona.[95] Però ho va ser, i el deure dels historiadors és explicar el perquè d'aquestes complexitats.

92. MOLAS RIBALTA, «Tres textos econòmics sobre la Catalunya il·lustrada», *Pedralbes*, 7 (1987), pàg. 159-161. Era germà de Francisco de Craywinckel, el qual, com a vocal de la Junta General de Comerç, va intervenir en la redacció de les ordenances de la Junta de Barcelona.
93. IGLESIES I FORT, *La Real Academia*..., pàg. 194.
94. MOLAS RIBALTA, «Tres textos econòmics...», pàg. 156-159. Espinosa havia format part de la Societat Mallorquina d'Amics del País.
95. MOLAS RIBALTA, «Els cavallers catalans...», pàg. 82-83.